

Ігор Забара

Категорія інформації в міжнародному праві: до питання визначення.

Стаття присвячена аналізу категорії інформації в міжнародному праві. Автор обґрунтовує позицію про право як інформацію про необхідну поведінку суб'єктів («право як соціальний феномен, що є одним із різновидів інформації»), а також як об'єкт домовленостей суб'єктів щодо використання інформації конкретного змісту, виду, форми тощо («право як благо особливого роду»).

The article analyzes the categories of information in international law. The author justifies the position of law as information required behavior of subjects («law as a social phenomenon, which is one of the kinds of information»), and as object arrangements entities to use a specific content type, forms, etc. («right as a benefit of some kind»).

Центральною і основоположною категорією, покладеною в основу усієї сучасної інформаційної діяльності та інформаційних процесів, які спрямовані на формування та розвиток майбутнього інформаційного суспільства, виступає інформація.

Сприйняте багатьма науками, виступаючи в якості стрижневого і ключового поняття інформація, тим не менш, залишається одним із самих спірних, дискусійних і суперечливих явищ.

Особливу увагу до себе воно почало привертати ще з XIX сторіччя, коли виникла необхідність у представників природничих наук визначити його поняття. Цей період характеризується тим, що інформація (від лат. *informatio* — роз'яснення, виклад) розглядається як відомості, що передаються одніми людьми іншим усним, письмовим або будь-яким іншим способом (сигналами, технічними засобами тощо), а також сам процес передачі та отримання цих відомостей. Таке початкове розуміння інформації залишалось до самої середини XX сторіччя¹.

Починаючи з другої середини XX сторіччя, в результаті удосконалення теорії зв'язку, соціального прогресу та бурхливого розвитку науки і техніки відбувається стрімке зростання ролі інформації. Цей феномен, швидкого і кількісного зростання її використання отримує назву «інформаційний вибух»². У зв'язку з цим виникла потреба в науковому підході до категорії інформації і виявленні її найбільш характерних рис. Як наслідок, це призвело до принципових змін в трактуванні поняття інформації³. По-перше, було розширено саме поняття інформації (воно почало включати обмін відомостями не тільки між людиною і людиною, але й також між людиною і автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами в тваринному і рослинному світі – від клітини до клітини і від організму до організму). По-друге, була запропонована кількісна міра інформації, що призвело до розробки теорії інформації.

Такі нові підходи викликали нове бачення поняття інформації і посилили інтерес до його вивчення. З початку п'ятдесятих років XX сторіччя розпочалися спроби використовувати поняття інформації для опису і пояснення різноманітних явищ і процесів. Виокремились і розвиваються три основних напрями дослідження проблем, пов'язаних із науковим поняттям інформації. Перший напрямок передбачає розробку математичного апарату, що відображає основні якості інформації. Другий передбачає теоретичну розробку різних аспектів інформації на основі математичних заходів та дослідження різних якостей інформації. Третій напрямок пов'язано з використанням інформаційних заходів у психології, лінгвістиці, біології, соціології, педагогіці та інших науках.

З цього часу поняття інформації стає загальнонауковим поняттям, а інформаційний підхід, що містить сукупність ідей та математичних засобів, перетворився у загальнонауковий засіб дослідження (його засновниками вважаються У.Р. Ешбі⁴ та Л. Бриллюен⁵). Розвиток поняття інформації в сучасній науці призвів до появи її світоглядних, в особливості філософських інтерпретацій⁶.

ЗАБАРА Ігор Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Варто, однак, відмітити і інші риси цього процесу – до сьогодні не існує єдиного загального визначення інформації. породжує дискусію питання і про предметну область поняття інформації⁷. Ці проблеми продовжують залишатись одними з актуальних і фундаментальних в сучасних умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства.

Слід зазначити, що зростання ролі і значення інформації, поставило і перед юридичною наукою питання щодо визначення її поняття і юридично значимих властивостей. При цьому варто звернути увагу на зауваження Л.К. Терещенко, яка оцінюючи загальний стан розвитку цієї теми зазначила, що «інформація, що виступає в якості об'єкта правовідносин є мало дослідженою проблемою в теоретичних правових дослідженнях. (...) Комплексне дослідження інформації як об'єкта правовідносин не проводилось»⁸.

Разом з тим, юридична наука не залишилась осторонь теоретичну базу для обґрунтування категорії інформації в праві було закладено в працях

Я. Акденіза, А.Б. Антопольського, Ю.М. Багурина, О.А. Войникайніс, О.К. Волчинської, Л. Дамавіль, М.С. Дашяна, П.У. Кузнецової, В.Н. Лопатіна, Д. Менте, Х. Мовлані, В.Н. Монахова, В.Б. Наумова, Г. Перріта, Т.А. Полякової, Л.Л. Попова, Д. Поста, А.Г. Серго, А.Д. Урсул, М.А. Федотова, М. Фрумкіна, С.А. Чеховської, М.В. Якушева та інших.

Про інформацію, як окрему категорію в праві, про поняття інформації в праві, її використання, класифікацію і ознаки висловлювались в своїх працях І.Л. Бачило, О.О. Городов, А.О. Копилов, М.М. Рассолов та інші автори.

Варто відмітити, що і представники доктрини міжнародного права не залишили цю тему без уваги. Низкою дослідників, майже з першої половини ХХ сторіччя, були закладені основи для обґрунтування категорії інформації в міжнародному праві. Її загальне бачення ґрунтується на досягненнях загальної теорії міжнародного права та низки галузей міжнародного права – загальнотеоретичну основу склали роботи В.М. Корецького, І.І. Лукашука, Ю.М. Колосова, В.А. Василенка, Г.І. Тункіна, О.Г. Дніпровського, О.В. Єрмішиної, І.І. Мисика, О.В. Собакіної К.С. Шахбазян та інших.

Серед розглянутих зазначеними авторами були питання щодо окремих видів інформаційної діяльності суб'єктів міжнародного права, правових аспектів концепцій розвитку міжнародних інформаційних відносин, міжнародно-правових аспектів інформаційної безпеки. Певною мірою були досліджені питання визначення юрисдикції та міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет, захисту персональних даних тощо.

Проте, залишаються недослідженими питання щодо самої категорії інформації в міжнародному праві.

Метою статті є дослідження категорії інформації в міжнародному праві.

Відомо, що звернення юридичних наук до категорії інформації відбулось в той час, коли виникла потреба у її використанні як об'єкта правовідносин. На думку проф. О.О. Городова «поняття інформації привнесено в юридичну науку і практику, будучи опанованим і пристосованим до потреб математики, кібернетики, теорії зв'язку, філософії, соціології, психології, біології та низки інших галузей знань, які використовують притаманний їм понятійний апарат, виокремлюючи ті сторони та якості інформації, які сполучені із предметною областю відповідної науки»⁹.

Аналізуючи питання використання категорії інформації в праві, не можна не зазначити суттєву особливість. Вона полягає в наступному. Фактично маємо справу з двома проявами (аспектами) категорії інформації в праві – першим, який представляє власне право як інформацію про необхідну поведінку суб'єктів («право як соціальний феномен, що є одним із різновидів інформації»), і другим – який представляє об'єкт домовленостей суб'єктів щодо використання інформації конкретного змісту, виду, форми тощо («право як благо особливого роду»). Ця особливість притаманна і міжнародному праву.

Що стосується першого аспекту відносно категорії інформації в міжнародному праві, як інформації про необхідну поведінку суб'єктів («право як соціальний феномен, що є одним із різновидів інформації»), то варто звернути увагу на науковий підхід запропонований проф. І.І. Лукашуком.

Досліджуючи питання функціонування інформаційної моделі механізму міжнародно-правового регулювання та інформаційну функцію міжнародного права, він зазначав, що «міжнародне право інформує кожного суб'єкта про належну поведінку, про передбачувану поведінку інших суб'єктів. Воно несе інформацію про межі необхідної взаємодії суб'єкта з системою в цілому та її елементами, про методи та засоби такої взаємодії, про спільні і індивідуальні інтереси держав; про основні цілі і принципи міжнародного співробітництва, про міжнародну правосвідомість. Будучи

узагальненим та формалізованим відображенням існуючої системи міжнародних відносин, міжнародне право несе додаткову інформацію про цю систему»¹⁰.

Для функціонування механізму міжнародно-правового регулювання потрібен особливий вид інформації, що встановлює порядок обміну інформацією. Саме такою, на думку І.І. Лукашука, виступає міжнародно-правова інформація, яка «є тим видом інформації, якою обмінюються держави, а також міжнародні організації в процесі взаємного спілкування і яка використовується для цілеспрямованого впливу на міжнародні відносини»¹¹.

Фактично мова йде про право інформацію про необхідну поведінку суб'єктів. Оцінюючи значення інформації, автор зазначає, що «інформація є обов'язковою умовою функціонування механізму міжнародно-правового регулювання на усіх його стадіях. Інформація необхідна для створення норм міжнародного права, для їх застосування, для контролю за ходом виконання, для відповідного корегування дій, для включення механізму міжнародно-правової відповідальності і прийняття санкцій. Завдяки інформаційним процесам система міжнародно-правового регулювання здатна зберігати свою цілісність і якісну визначеність, має можливість взаємодіяти із зовнішнім середовищем, координувати взаємодію своїх компонентів»¹².

В обґрунтування своєї точки зору І.І. Лукашук наводить інформаційну модель механізму міжнародно-правового регулювання. Зокрема він зазначає, що «система міжнародно-правового регулювання складається з двох підсистем, або систем меншого масштабу. Об'єктом міжнародно-правового регулювання, або регульованою системою, є система міждержавних відносин. Суб'єктом міжнародно-правового регулювання, або регулюючою системою, є система суверенних держав, які спільно створюють норми міжнародного права – носії нормативної міжнародно-правової інформації»¹³. Зовнішнім середовищем відносно системи міжнародно-правового регулювання виступають міжнародні відносини, що не входять до регулюємої системи, а також внутрішнє життя держав¹⁴. Визначальна роль в системі належить регулюємої системі, тобто системі міжнародних відносин¹⁵.

На думку автора, міжнародно-правове регулювання представляє собою процес циркулювання інформації між регулюючою та регулюємою системами, а також між міжнародно-правовим регулюванням в цілому та зовнішнім середовищем. З цього виливає, що в системі міжнародно-правового регулювання існують різні потоки інформації. Вони розрізняються за джерелами і адресатами, характером і направленістю інформації, за її формою і змістом. *Міжнародно-правова інформація* представляє собою відомості про об'єкт, суб'єкт, механізм міжнародно-правового регулювання і зовнішнє середовище¹⁶. В процесі міжнародно-правового регулювання інформаційні потоки зв'язують не тільки систему з її зовнішнім середовищем, але й частини цієї системи між собою¹⁷. Саме внутрішні, внутрісистемні потоки інформації представляють сутність функціонування механізму міжнародно-правового регулювання¹⁸.

На думку автора, характер нормативної інформації обумовлено природою відповідної системи регулювання. При цьому визначальна роль належить регулюємої системі, тобто системі міжнародних відносин. Регулюєма система реагує не на будь-який вид інформації, в тому числі і на нормативний, а лише на той, який відповідає її природі і є необхідним в інтересах її регулювання¹⁹. Система потоків міжнародно-правової інформації визначається характером міжнародно-правового регулювання як саморегулюючої системи суверенних держав. Суверенні держави виступають в двоєдиній ролі. Спільними зусиллями вони розробляють для себе нормативну міжнародно-правову інформацію, яка носить в основному горизонтальний характер (вона є міждержавною, а не наддержавною). Разом з тим, в системі міжнародно-правового регулювання відомі і вертикальні зв'язки. Так, розробляючи статут міжнародної організації, держави чітко визначають її правила поведінки. Зміна або відміна статуту також залежать від волі держав.

Автор зазначає, що «за сферою застосування міжнародно-правову інформацію можна поділити на універсальну, регіональну, групову та двосторонню. Універсальна інформація призначена для усіх суб'єктів міжнародного права і має загальне значення. Більш обмежені види інформації призначені для певного кола споживачів. Для інших суб'єктів вони можуть містити важливу міжнародно-правову інформацію, але не прескрептивного характеру. Нормативна міжнародно-правова інформація розрізняється за своєю обов'язковою силою (імперативна і диспозитивна)»²⁰.

«За функціям міжнародно-правова інформація поділяється на інформацію функціонування, або гомеостатичну, і інформацію розвитку. Перша необхідна для нормального функціонування системи міжнародно-правового регулювання, друга – для її вдосконалення і розвитку. Перша міститься головним чином в нормах і супутніх офіційних матеріалах. Джерелами другої в значній мірі виступають офіційні документи, які містять вказівки на шляхи вдосконалення системи міжнародно-правового регулювання, а також наукові роботи».

Якості, якими, на думку І.І. Лукашука, повинна бути наділена міжнародно-правова інформація – компактність, здатність мати обґрунтовану міру інформації та високий ступінь комунікативності.

Інформація, що міститься в нормах міжнародного права повинна бути гранично *компактною*²¹. Автор звертає увагу на те, що «з ускладненням міжнародно-правової інформації і зростанням її об'єму набуває особливого значення процес «збагачення» інформації. У цьому полягає одна з причин росту ролі основних принципів міжнародного права, які містять найбільш узагальнену і концентровану інформацію про сучасну систему міжнародних відносин і міжнародне право»²². В цьому сенсі, як зазначає автор, «міжнародно-правові принципи відрізняються повнотою інформації. Проте, чим вище повнота інформації, тим нижче вибіркові норми, тим менше враховуються конкретні умови. З підвищенням ступеню вибірковості знижується повнота, проте зростає точність міжнародно-правової інформації. Таким чином, необхідні як загальні норми-принципи, які відрізняються повнотою інформації, так і конкретні норми, яким притаманна особлива точність, конкретність дій»²³.

В нормах міжнародного права повинна міститися *обґрунтована міра інформації*. Надзвичайна нормативна інформація, на його думку, перевантажує канали зв'язку, дезорганізує регульовану систему, відволікаючи її зусилля на засвоєння надмірної інформації. Нестача нормативної інформації призводить до зростання елементів стихійності в системі міжнародних відносин, до дисфункційних явищ. Як за змістом, так і за формою, нормативна інформація повинна мати *високий ступінь комунікативності*, з тим, щоб забезпечити максимальну можливу ступінь її опанування адресатами.

І.І. Лукашук дійшов висновку, що «основним носієм міжнародно-правової інформації виступає слово, хоча і у інших випадках ним може бути і поведінка суб'єктів міжнародного права. Формами втілення нормативної інформації є міжнародний договір та звичай. Слово дозволяє втілити міжнародно-правову інформацію в загальнодоступну чітку форму»²⁴. Автор зазначив, що у століття зростаючої напруженості інформаційних каналів чіткість та компактність інформації набуває особливого значення. Слово полегшує формування, сприйняття та зберігання міжнародно-правової інформації²⁵. Зазначені фактори висунули на перший план таку форму вираження, передачі та зберігання нормативної міжнародно-правової інформації, як договір. Сама правова норма представляє інформацію про юридично обов'язкову модель поведінки. Міжнародні договори і норми, що в них містяться є концентрацією зібраної, проаналізованої та перетвореної суб'єктами міжнародно-правового регулювання інформації. При цьому норми представляють собою результат обробки інформації про минуле, теперішнє та майбутнє. Вони розраховані на дію у майбутньому, що знаходить відображення в цілях»²⁶.

Наголошуючи на значенні міжнародно-правової інформації, І.І. Лукашук вказав на її відмінну рису – здатність передавати від покоління до покоління досягнення в області організації міжнародних відносин, тим самим виступаючи одним з факторів забезпечення нормального функціонування і розвитку системи міжнародних відносин і міжнародно-правового регулювання²⁷.

Щодо другого аспекту категорії інформації, як об'єкту домовленостей суб'єктів МП щодо використання інформації конкретного змісту, виду, форми тощо («право як благо особливого роду»).

В цьому випадку категорію інформації варто розглядати в якості об'єкта домовленостей суб'єктів міжнародного права із притаманними тільки їй юридичними якостями.

Заслуговує на увагу думка проф. О.О. Городова, який зазначає, що «інформація, що дана нам в прагматичному аспекті, в певній мірі відповідає критерію блага, оскільки на перший план в цьому випадку виходить її корисність як якість, яка слугує задоволенню публічних і приватних інтересів. Таким чином, інформацію варто розглядати в якості об'єкта права в образі блага, що характеризує її корисність для учасників відносин, врегульованих правом»²⁸. Отже, об'єктом домовленостей суб'єктів міжнародного права може виступати екологічна, економічна, науково-технічна, соціально-економічна, військова, освітня та інша інформація. Саме вона виступає в якості блага і з приводу якої суб'єкти МП вступають у відносини. Договірній практиці у сфері міжнародного інформаційного права відомі міждержавні угоди, угоди міжнародних організацій між собою, а також з державами, що містять положення щодо збору, поширенню та обміну інформацією.

Виходячи з того, що категорія інформації представляє собою дані, відомості та повідомлення, вартим є визначення її ознак. Слід зауважити, що в цьому питанні думки авторів різняться. На думку Ю.І. Черняк, до важливих якостей інформації можна віднести корисність, наявність в інформації сенсу, знакової втіленості, перероблюваність у певній алфавітній системі за відповідними

граматичними правилами, здатність втілюватися в різні сигнали і відновлюватися з них²⁹. В.Н. Лопатін, виокремлюючи основні якості інформації, називає матеріальність, системність, ідеальність, віртуальність, невичерпність, відокремленість, вразливість³⁰. Л.К. Терещенко вказує на невичерпність і невитратність в процесі використання, фізичну неможливість відчуження інформації від її власника, можливість необмеженого тиражування, копіювання, відтворення тощо³¹. Б.А. Кормич визначає фізичну невідчужуваність, необхідність відособлення, незалежність прав на інформацію та її матеріальний носій, здатність до тиражування³². Варто зазначити, що не усі зазначені авторами ознаки можна віднести до правових.

На нашу думку, варто погодитись із позицією О.О. Городова, який вказує на ознаки, які «характеризують легальну формулу інформації, а не саму інформацію»³³. Автор відносить до них змістовність і незалежність форми надання відомостей³⁴. Змістовність, на думку автора, проявляється через тотожність інформації із відомостями, які виступають певними символами осіб, предметів, фактів, подій, явищ і процесів. Дані відомості виступають лише позначенням змісту, отриманого із зовнішнього світу. Незалежність форми надання відомостей, в свою чергу, проявляється через можливість існування відомостей про будь-що в будь-якій формі, що сприймається усній, письмовій, візуальній, акустичній, тощо³⁵.

Ці якості в повній мірі відповідають якостям інформації, щодо якої суб'єктами міжнародного права укладаються відповідні угоди.

Підсумовуючи, варто зазначити наступне:

категорія інформації, що використовується в міжнародному праві має притаманний їй понятійний апарат, яким підкреслюються ті якості інформації, які сполучені із предметною областю;

категорія інформації розглядається наукою міжнародного права в двох аспектах: власне право як інформацію про необхідну поведінку суб'єктів («право як соціальний феномен, що є одним із різновидів інформації»), а також як об'єкт домовленостей суб'єктів щодо використання інформації конкретного змісту, виду, форми тощо («право як благо особливого роду»).

¹ Информация / А.Д. Урсул // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

² Кашлев Ю.Б. Информационный взрыв: международный аспект. – М.: Междунар. Отношения, 1988. – 208 с.

³ Информация / А.Д. Урсул // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

⁴ Эшби У.Р. Введение в кибернетику, пер. с англ. / У.Р. Эшби, М., 1959;

⁵ Бриллюэн Л. Научная неопределённость и информация, пер. с англ. /Л. Бриллюэн, М., 1966;

⁶ Информация / А.Д. Урсул // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

⁷ Информация / А.Д. Урсул // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

⁸ Терещенко Л.К. Правовой режим информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Л.К. Терещенко; Фед. гос. науч.-иссл. учр. «Инст. законод. и ср. прав. при Правит. РФ». – М., 2011. – 55 с.

⁹ Городов О.А. Информационное право. / О.А. Городов. – М.: Проспект, 2009. – С. 7.

¹⁰ Лукашук И.И. Теория информации и международно-правовое регулирование // Вестник Киевского университета. Серия Международные отношения и международное право. – 1978. – Вып. 7 – С. 14.

¹¹ Лукашук И.И. Там само. - С. 6.

¹² Лукашук И.И. Там само. - С. 6.

¹³ Лукашук И.И. Там само. - С. 6.

¹⁴ Лукашук И.И. Там само. - С. 6.

¹⁵ Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования. / И.И. Лукашук – Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1980. – С.10.

¹⁶ Лукашук И.И. Там само. - С. 10.

¹⁷ Лукашук И.И. Теория информации и международно-правовое регулирование // Вестник Киевского университета. Серия Международные отношения и международное право. – 1978. – Вып. 7 – С. 6.

¹⁸ Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования. / И.И. Лукашук – Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1980. – С.11.

¹⁹ Лукашук И.И. Теория информации и международно-правовое регулирование // Вестник Киевского университета. Серия Международные отношения и международное право. – 1978. – Вып. 7 – С. 9.

- ²⁰ Лукашук И.И. Там само. - С. 9.
- ²¹ Лукашук И.И. Там само. - С. 10.
- ²² Лукашук И.И. Там само. - С. 10.
- ²³ Лукашук И.И. Там само. - С. 10.
- ²⁴ Лукашук И.И. Там само. - С. 11.
- ²⁵ Лукашук И.И. Там само. - С. 11.
- ²⁶ Лукашук И.И. Там само. - С. 11.
- ²⁷ Лукашук И.И. Там само. - С. 15.
- ²⁸ Городов О.А. Информационное право. / О.А. Городов. - М.: Проспект, 2009. - С. 11.
- ²⁹ Черняк Ю.И. Информация и управление. / Ю.И. Черняк. М., 1974. С.62-64.
- ³⁰ Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право: учеб. / под. ред. акад. РАН Б.Н. Топорнина. СПб., 2005. С. 79-81.
- ³¹ Терещенко Л.К. К вопросу о правовом режиме информации / Л.К. Терещенко // Информационное право. - 2008. - №1 (12) - С. 21.
- ³² Кормич Б.А. Інформаційне право. Підручник / Б.А. Кормич. - Х.: Бурун і К, 2011. 334 с.
- ³³ Городов О.А. Информационное право. / О.А. Городов. - М.: Проспект, 2009. - С. 7.
- ³⁴ Городов О.А. Там само, - С. 7.
- ³⁵ Городов О.А. Там само, - С. 7.